

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.954.4:373.2

ПРОГРАМА ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ: ЗМІСТ ТА АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ

Грузинська І.М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті обґрунтована актуальність дослідження імплементації програми розвитку творчої уяви дошкільників. Узагальнено ключові моменти творчого підходу до становлення особистості. Запропоновано програму розвитку творчої уяви дошкільників. Підсумовано результати формувального експерименту, які оцінювалися шляхом проведення контрольного зрізу по двом досліджуваним групам (експериментальної та контрольної), подана їх якісна та кількісна характеристика. Здійснено аналіз ефективності цілеспрямованої програми психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: програма розвитку, творча уява, психологічні умови.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освіти знаходиться у стані трансформації, де виховання творчої особистості є пріоритетним завданням державної освітньої політики.

Саме розвиток уяви і творчості починаючи від дошкільного віку та впродовж життя ми відносимо до проблеми сьогодення. Адже, відповідно до мети оновлених освітніх програм, інноваційна особистість, яка здатна мислити нестандартно, вирішувати різні професійні та життєві ситуації, виходить на перший план на протигагу людині-виконавцю. Саме формування такої творчої, креативної особистості і є суспільним замовленням для сучасної освіти ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на актуальність даної проблеми, предметом численних досліджень сучасних вчених-психологів, в контексті зазначеної теми, виступає проблема розвитку творчості загалом, та творчої уяви зокрема. Важливим періодом для розвитку творчої діяльності та оволодіння відповідними вміннями, на думку Г.С. Костюк, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, О.І. Кульчицька, С.О. Ладивір, Т.О. Піроженко, Ю.О. Приходько, Л.М. Проколенко, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, В.Т. Кудрявцев, О.М. Матюшкін, М.М. Поддьякова є дошкільний період, який є базовим для формування та розвитку творчої особистості [5; 6; 7; 9]. Зокрема, центральним психологічним новоутворенням в дошкільному віці є уява, а в старшому дошкільному віці – творча уява (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, А.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, О.М. Дьяченко, Е.Е. Кравцова, В.Т. Кудрявцев, Н.Н. Палагіна тощо) [2; 4; 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Внаслідок цього стає очевидним необхідність пошуку засобів та методів, для створення умов розвитку творчої уяви старших дошкільників.

Мета статті полягає в обґрунтуванні психологічних засад програми розвитку творчої уяви старших дошкільників та в проведенні аналізу її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провівши аналіз сучасних діючих програм розвитку дітей дошкільного віку («Я у світі», «Впев-

нений старт», «Граїлик», «Дитина в дошкільні роки», «Світ дитинства», «Вчимося жити разом» та ін. [1]) ми констатували, що в їх більшості наявні акценти на розвиток творчості. Значна кількість діючих програм згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, розкривають деякі аспекти, які сприяють розвитку творчої уяви. Проте, лише в окремих програмах, зазначені акценти є певною мірою локалізованими, системними та комплексними. Проте, ми вважаємо, що цього недостатньо для повноцінного розвитку творчої уяви.

Синтезуючи аналіз освітніх програм розвитку та психолого-педагогічної літератури з даної проблематики, врахувавши компоненти творчої уяви (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, соціально-комунікативний, емоційний), та на основі виведених нами психологічних умов (інтеріоризація інформації, як вихідного матеріалу об'єктів творчої уяви; забезпечення позитивного емоційного підкріплення проявів творчої уяви; організація ефективності взаємодії дошкільників з дорослими у процесі творчої діяльності; активізація творчої спрямованості та розвиток творчих здібностей дитини; когнітивні процеси (відповідний рівень розвитку пізнавальних процесів – увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, мовлення); система цілеспрямованого формування у дитини навичок і прийомів творчої уяви; екстеріоризація результатів творчої уяви шляхом їх проговорювання та обговорення; підкріплення актів творчої уяви відтворенням), нами було розроблено та впроваджено програму цілеспрямованого формування творчої уяви старших дошкільників. Головна ідея програми полягає у тому, що всі зазначені компоненти творчої уяви взаємопов'язані між собою, і розвиток одного компонента є необхідною умовою розвитку наступного.

Формувальний експеримент полягав у запровадженні системи забезпечення психологічних умов розвитку творчої уяви старших дошкільників. Зазначену систему ми розглядаємо як комплекс методів, які націлені на цілеспрямований розвиток творчої уяви, стійкої мотивації до творчої діяльності та створення сприятливих психологічних умов розвитку.

До зазначених методів ми відносимо методика «метафоричні карти «Відтинки творчості», методика «Евристичне знаково-соціальне вираження», методика «Куточок казкових ідей», методика «Казкова гра-подорож», методика «Грайливі кубики», ілюстрований дитячий журнал «Крок до творчості», методика «Де чие місце?» О.Є. Кравцова, модифікована методика за Г.Т. Орлановою «Склади казку», модифікована нами методика «Що ти бачиш в хмаринці» на основі методу Сухомлинського «Заняття під відкритим небом», моделювання казкових сюжетів – творчих вправ за методикою Дж. Радарі, модифікована нами методика «Техніка бріколаж» за Н.М. Стеценко, І.І. Карташовою. Окрім цього, нами пропонується окрема корекційно-тренінгова робота із батьками та вихователями.

З метою апробації авторської програми було сформовано експериментальну та контрольну групи, фокус – групи яких створено із 230 респондентів старшого дошкільного віку. Дослідження здійснювалось на базі таких дошкільних навчальних закладів: ДНЗ № 5 м. Виноградів Закарпатської обл.; ДНЗ № 1 смт Ставище Київської обл. Ставищенського р-ну; ДНЗ «Казка» с. Краси́лівки Київської обл. Ставищенського р-ну; ЗДО № 200 м. Києва; ДНЗ «Сонечко» смт Ставище Київської обл. Ставищенського р-ну.

Мета заключного етапу контрольного експерименту полягала в проведенні порівняльного аналізу якісних і кількісних змін, зумовлених впровадженням запропонованої програми розвитку. Це дозволило нам визначити динаміку розвитку творчої уяви старших дошкільників, встановити достовірність виявлених змін для підтвердження ефективності проведеної розвивальної роботи.

У відповідності до поставленої мети нами було виділено такі завдання контрольного етапу дослідження:

1) провести порівняльний аналіз розвитку творчої уяви старших дошкільників в експериментальній і контрольній групах до та після формульовального експерименту;

2) визначити особливості динаміки розвитку творчої уяви старших дошкільників експериментальної і контрольної груп до та після формульовального експерименту.

3) визначити ефективність програми психологічних умов розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку, спираючись на результати статистичної обробки експериментальних даних.

Дослідження, здійснене після впровадження зазначеної програми розвитку, проводилось за допомогою повторного використання комплексу психодіагностичного інструментарію аналогоїчного тому, що використовувався нами на етапі констатувального експерименту [3]. Отримані нами психодіагностичні дані, були піддані аналізу, статистичній обробці та узагальненню.

Для того, щоб впевнитись в рівномірному розподілі учасників та еквівалентності вибірки, пе-

ред початком формульовального експерименту нами було проведено зріз двох досліджуваних груп (експериментальної та контрольної).

Здійснивши аналіз експериментальної та контрольної групи до проведення програми цілеспрямованого розвитку творчої уяви, ми можемо констатувати, що статистично значущих відмінностей між домінуванням ознак не зафіксовано, тобто можна говорити про однорідність цих вибірок.

Первинна статистика показників ЕГ та КГ до проведення програми розвитку представлено у таблиці 1.1.

Відповідно до мети дослідження, нами було виявлено домінування показників середнього та низького рівнів розвитку творчої уяви, що свідчить про недостатню сформованість його компонентного складу і нестійкість цілісності через слабкий перехід від одного компонента до іншого та низький рівень емоційності. В той же час, показники високого рівня розвитку творчої уяви, які є необхідними для розвитку особистості, та її переходу до шкільного навчання є незначними (рис. 1.1).



Рис. 1.1. Рівні розвитку творчої уяви старших дошкільників

Опрацювання результатів, отриманих за методикою контрольного зрізу, дало розгорнуту картину тих змін, які відбулися у індивідуальних особливостях творчого розвитку досліджуваних обох груп за період експерименту. Нами представлено порівняльну характеристику рівнів розвитку творчої уяви старших дошкільників до та після формульовального експерименту (див. таблицю 2.2).

Після реалізації програми психологічних умов розвитку творчої уяви старших дошкільників нами були виявлені позитивні зміни у розвитку когнітивного, мотиваційного, діяльнісного, соціально-комунікативного та емоційного компонентів творчої уяви дітей експериментальної групи.

Як видно з табл. 2.2, у досліджуваних експериментальної групи відбулося значне зростання кількості дітей з високим рівнем творчої уяви.

Ми переконалися, що зазначені методики дозволяють ефективно впливати на творчу діяль-

Таблиця 1.1

Первинна статистика показників розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп до формульовального експерименту (%)

Рівень розвитку творчої уяви	Експериментальна група			Контрольна група		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
До експерименту	19%	41%	40%	18%	43%	39%

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика рівнів розвитку творчої уяви старших дошкільників до та після формувального експерименту

Компоненти / рівні	Експериментальна група %						Контрольна група %					
	В		С		Н		В		С		Н	
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Когнітивний	12,2	21,1	45,6	75	42,2	3,9	10	10	50	52	40	38
Мотиваційний	12,6	23,7	44,1	75,2	43,3	1,1	15,3	15,3	44	43,4	40,7	41,3
Діяльнісний	11,8	19,7	44,8	79,1	43,4	1,2	13,2	12,8	43,6	44,8	43,2	42,4
Соціально-комунікативний	12,2	25,5	44,5	70,6	43,3	3,9	10	10	46	48	44	42
Емоційний	13,9	24,6	44	75,4	42,1	0	13,6	14,4	45,6	47,2	40,8	38,4

ність дітей. Вивчивши результати формувального експерименту, та порівнявши їх з результатами констатувального експерименту, ми відмітили ряд суттєвих відмінностей, а саме, відсутність будь-якої динаміки розвитку творчої уяви у дітей КГ у порівнянні з позитивними змінами дітей ЕГ. Зокрема, що стосується когнітивного компоненту, то усі без винятку діти експериментальної групи, адекватно сприймали інформацію пізнавального змісту, проявляли активність та захопленість усім процесом пізнання. Високий (здатність до відображення деталей та їх рекомбінації, адекватне сприймання змісту інформації та прагнення до цілісного його сприймання) та середній (нетривала зосередженість уваги на предметах та об'єктах, схильність до значних коливань; невеликий обсяг запам'ятовування, не охоплення необхідної кількості деталей, слабка здатність до рекомбінації, детальний аналіз матеріалу та значна кількість уточнюючих запитань) рівні розвитку даного компоненту (високий рівень – 21,1%, середній рівень – 75%, низький рівень – 3,9%) виступають запорукою позитивних результатів розвитку творчої уяви.

За мотиваційним компонентом, після проведення формувального експерименту, діти ЕГ показали такі результати: високий рівень – 23,7%. Суттєво зменшилась кількість дітей, що мають середній рівень розвитку мотивації до творчої діяльності (75,2%). Низький рівень було зафіксовано у 1,1% дітей. Отримані результати свідчать про позитивну динаміку розвитку творчої уяви. І навпаки, незмінними залишилися результати мотиваційного компоненту дітей контрольної групи, вони демонстрували як і раніше мінімальність або відсутність вияву потреб в творчій діяльності, інтерес до творчості виникав дуже рідко, Слабкий інтерес до завдання, незадоволення результатами діяльності та репродуктивний рівень творчої діяльності.

Динаміка розвитку діяльнісного компоненту після проведених психолого-педагогічних впливів показала позитивні результати. Як видно із таблиці 2.2 кількість дітей з високим рівнем розвитку у даного компоненту збільшилась на 7,9%, середній рівень розвитку було констатовано у 79,1% дошкільників, що на 34,3% більше, ніж до формувального експерименту. Зменшився рівень досліджуваних із низьким рівнем на 42,2%. Дітей характеризувала відсутність умінь оригінально та самостійно виконувати завдання творчого змісту, бідність створених образів та відсутністю етапів творчого процесу.

Натомість, якщо проаналізувати дітей контрольної групи, то ми бачимо незначну динаміку розвитку даного компоненту.

Соціально-комунікативний критерій засвідчився збільшенням на 13,3% дітей з високим рівнем розвитку, які характеризувалися набуттям соціального досвіду, його апробацією з активним залученням методів комунікації.

Група із середнім рівнем розвитку соціально-комунікативного компоненту збільшилась на 30%, за рахунок зменшення досліджуваних, які до формувального експерименту були на низькому рівні.

У 3,9% дітей, соціально-комунікативний рівень залишився на низькому рівні. Дані діти намагаються зробити все самі, не обговорюючи з ровесниками та дорослими, що відповідно негативно впливає на результати їх творчої діяльності. А далі, така категорія дітей, потребує спеціальної корекційної роботи шляхом розвитку їх комунікативних вмінь та навичок, підвищення соціальної активності, залучення до спілкування з ровесниками та дорослими.

Результати діагностики рівня розвитку даного компоненту досліджуваних контрольної групи не засвідчують вираженої позитивної динаміки його зростання.

Значущі зміни відбулися у дітей відповідно до емоційного компоненту.

Результати контрольної зрізу дозволяють резюмувати, що кількість дітей експериментальної групи із середнім рівнем збільшилась на 31,4%, внаслідок зменшення дітей з низьким рівнем на 42,1%. А це означає, що переважна більшість дітей характеризується позитивним емоційним ставленням до процесу творчості, високою емоційністю та захопленістю при створенні та апробації творчих образів.

Що стосується досліджуваних контрольної групи, то тут результати майже не змінились. Зріс рівень дітей із середнім рівнем на 1,6%, низький рівень дітей зменшився на 2,4%.

Відповідно до результатів порівняльного аналізу першого та другого зрізів, зафіксовано статистично значущі позитивні зміни у рівнях розвитку творчої уяви досліджуваних ЕГ, у той час, як у КГ такі зміни є не значимими. Це дає підстави твердити про те, що в результаті впровадження авторської програми психологічних умов розвитку творчої уяви, дошкільники підвищили оптимальний рівень розвитку пізнавальних психічних процесів, набули творчої спрямованості до творчої діяльності, високу позитивну творчу емоційність, послідовність творчої діяльності та високу активність, легкість в прояві ініціативності та самостійності до створення оригінального продукту творчої уяви. Що в цілому свідчить про позитивні формувальні процеси розвитку у них творчої уяви.

Висновки і пропозиції. Отже, результати контрольного експерименту, зокрема їх кількісний та якісний аналіз, довели результативність представленої нами авторської експериментальної програми психологічних умов розвитку творчої уяви. Її запровадження дозволяє комплексно розвинути та актуалізувати творчу уяву старших дошкільників, зокрема створити такі психологічні умови розвитку творчої уяви, які сприятимуть забезпеченню вироблення системи стійких психологічних умов та мотивів, розвитку пізнавальних психічних процесів та здатності до творчої діяльності.

В той же час, звертаємо увагу на нерівномірність розвитку досліджуваних компонентів у дітей

контрольної групи. Найбільш помітна, хоч і не значна динаміка по емоційному компоненту. Меншою по соціально-комунікативному та когнітивному, і практично відсутня по діяльнісному та мотиваційному. Це значить, що розвиток психологічної уяви дошкільників за такими компонентами може відбуватися і без цілеспрямованого психолого-педагогічного забезпечення, хоча і дуже незначними темпами. Вцілому, проведений нами експеримент підтвердив ефективність розробленої і запровадженої нами програми по всім компонентам, що робить актуальною задачу подальшої розробки на базі зазначеної програми психолого-методичних рекомендацій для батьків, психологів та вихователів.

Список літератури:

1. Програми розвитку дітей // Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej> (дата звернення: 06.07.2018).
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Грузинська І.М. До проблеми діагностики розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку [Текст] / І.М. Грузинська // Молодий вчений. – 2018. – № 2(54). – С. 71-76.
4. Дьяченко О.М. Развитие воображения дошкольника / О.М. Дьяченко. – М.: Международный Образовательный и Психологический Колледж, 1996. – 197 с.
5. Запорожец А.В. Психология / А.В. Запорожец. – М.: Учпедгиз, 1953. – 154 с.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк; за ред. Л.М. Проколіска. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
7. Кудрявцев В.Т. Воображение ребенка: природа и развитие. (Статья первая) / В.Т. Кудрявцев // Психологический журнал. – 2001. – № 5. – С. 57-68.
8. Кравцова Е.Е. Психологические новообразования дошкольного периода развития : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.13 „психология развития” [Электронный текст] / Е.Е. Кравцова. – М.: РГБ, 2002.
9. Піроженко Т.О. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві / Т.О. Піроженко // Дошкільне виховання. – 2012. – № 1. – С. 8-15.

Грузинская И.Н.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ПРОГРАММА ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОГО ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ: СОДЕРЖАНИЕ И АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Аннотация

В статье обоснована актуальность исследования имплементации программы творческого воображения дошкольников. Обобщенно ключевые моменты творческого подхода к становлению личности. Предложена программа развития творческого воображения дошкольников. Подведены итоги формирующего эксперимента, которые оценивались путем проведения контрольного среза по двум исследуемым группам (экспериментальной и контрольной), представленная их качественная и количественная характеристика. Осуществлен анализ эффективности целенаправленной программы психологических условий развития творческого воображения детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: программа развития, творческое воображение, психологические условия.

Hruzynska I.M.

National Pedagogical Dragomanov University

PROGRAM PURPOSEFUL FORMATION CREATIVE IMAGINATION OLDER PRESCHOOLERS: CONTENT AND ANALYSIS OF EFFICIENCY

Summary

The article substantiates the urgency of the study of implementing the program of creative imagination of preschool children. Generalized key points of the creative approach to the formation of personality. A program for developing the creative imagination of preschool children is proposed. The results of the forming experiment were summed up, which were estimated by carrying out a control cut for the two experimental groups (experimental and control), their qualitative and quantitative characteristics. The effectiveness of the purposeful program of psychological conditions for the development of the creative imagination of children of senior preschool age is analyzed.

Keywords: development program, creative imagination, psychological conditions.